

O kamenom nalazu iz Novih Perkovaca kod Đakova (sjeverna Hrvatska)

Katarina Botić
Institut za arheologiju
Ljudevita Gaja 32
HR-10000 Zagreb
katarina.botic@iarh.hr

227

Prilikom istraživanja dijela lokaliteta Krčavina kraj Novih Perkovaca koji pripada sopotskoj kulturi, na trasi buduće autoceste Beli Manastir-Ploče, pronađena je 2005. godine polovica kamenog poliranog perforiranog predmeta. Ovaj predmet, pronađen u kontekstu velikog otvorenog vatrišta, podsjeća na prapovijesne kamene maljeve, no razlikuje se od njih po svojem izgledu. Namjena ovog predmeta također ostaje upitna zbog samih okolnosti nalaza. Usporedbom s više kamenih predmeta koji se javljaju od paleolitika do brončanog doba, na području Europe i sjeverne Afrike te Bliskog istoka, pokušalo se doći do zaključka o upotrebnoj funkciji predmeta kao i o mogućem simboličkom značenju konteksta nalaza.

Ključne riječi: neolitik, sjeverna Hrvatska, sopotska kultura, Ražište tip, kamen, malj

Uvod

Tijekom jeseni 2005. i proljeća 2006. godine vršena su velika zaštitna arheološka istraživanja na trasi autoceste Budimpešta - Ploče (Koridor Vc) i to na dionici Đakovo - Sredanci. Jedan od istraženih lokaliteta bio je i lokalitet Krčavina kod sela Novi Perkovci, oko 6 km jugozapadno od Đakova¹ (sl. 1-2). Dio ovog lokaliteta dodatno je istražen u studenom 2006. godine.² Istražena je površina od približno 18000 m² na kojoj je registriran veći broj manjih i većih objekata različite namjene te rupe od većih stupova (Marković, Botić 2008) (sl. 3). Najveći broj objekata pripadao je sopotskoj kulturi, dok se manji dio objekata mogao pripisati starčevačkoj kulturi, ranobrončanodobnoj licenskoj kulturi i kulturi panonske inkrustirane keramike te početku kasnog brončanog doba.

Prilikom prvog dijela istraživanja, u jesen 2005. godine, istražen je i jamski objekt SJ 061 za sada još nejasne namjene (sl. 4-5) - u južnom dijelu, iskopanom do dubine od gotovo 2 m, nalazilo se veliko kružno vatrište (sl. 5,1-4)

1 Istraživanja je organizirao Muzej Đakovštine (prof. Ivo Pavlović), a voditelji istraživanja bili su Zorko Marković i Boško Marijan.

2 Dodatno istraživanje vodila je Katarina Botić.

promjera oko 2 m (SJ 135), dok se u sjevernom dijelu, odvojenom od južnog visokim zemljanim grebenom, nalazila samo velika drvena pregrada učvršćena s nekoliko pari stupića, položena smjerom istok-zapad (sl. 5,5). U ovom sjevernom dijelu gotovo da nije bilo pokretnih nalaza dok je u južnom dijelu (vatrištu) ta koncentracija bila veća. U južnom su prostoru nalazi bili smješteni u slojevima pepela koji su međusobno bili odvojeni slojevima zapečene zemlje (sl. 5,4). Prema vrhu vatrišta slojevi zapečene zemlje bili su sve deblji. U jednom od slojeva pepela, na dubini od približno 0,90 m, pronađena je polovica kružnog poliranog kamenog predmeta s perforacijom (sl. 3; sl. 6). U istom sloju pronađeno je više ulomaka keramike te polirana jezičasta sjekira oštećene oštrice. Prema pokretnim nalazima ovaj je objekt datiran u IB/II fazu (Marković, Botić 2008, 23) sopotske kulture prema S. Dimitrijeviću, odnosno u Ražište-tip sopotske kulture prema Z. Markoviću (Marković 1985).

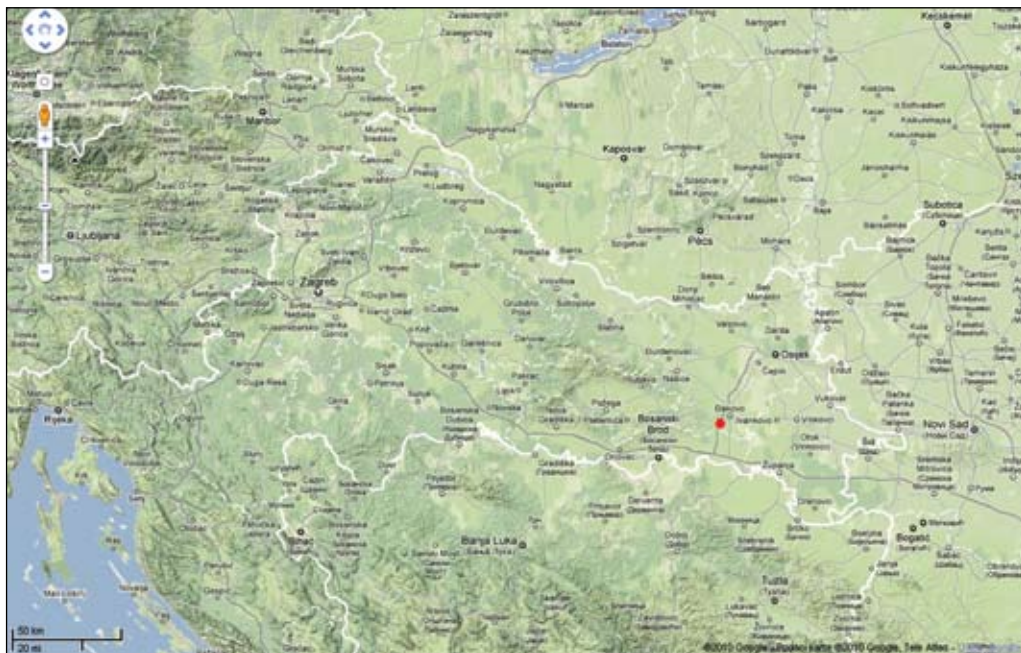
Kameni polirani predmet - disk (sl. 6-7)

Predmet pronađen u vatrištu velikog dvodjelnog objekta od samog početka predstavljao je zagonetku. Svojim nepravilno kružnim oblikom (promjera oko 11 cm) i relativno tankog presjeka (1,5-1,9 cm) odudara od tzv. topuza ili maljeva koji su se kao oružje (sl. 8,2-4, sl. 9,1-2, sl. 10,2-4,11,16 gore,17 gore,18-19) koristili od prapovijesti do srednjega vijeka te bi ga se moglo svrstati u red kamenih diskova, a ne oružja (za tipologiju brončanodobnih maljeva srednje Europe v. Beková-Berounská 1989, 219-222). Njegovu jedinstvenost također predstavlja izrada od granodiorita³ jer je prilikom istraživanja na cijelom lokalitetu pronađen još samo jedan predmet od ove vrste kamena - kocka malih dimenzija. Disk je odlomljen cijelom svojom dužinom gotovo na polovici, perforiran je (promjera rupe oko 2,3 cm), polirane površine i s vidljivom facetom širine 0,5 cm duž ruba. Drugi dio diska nije pronađen, pa se pretpostavlja da je u vatrište dospio već odlomljen.

Paralele za ovakvu vrstu predmeta, što zbog nedovoljne istraženosti sopotskih lokaliteta, što zbog nedovoljne objave materijala, bilo je teško pronaći. Na području sjeverne Hrvatske poznata su nam tri objavljena predmeta i dva još neobjavljena. Objavljeni su predmeti:

1. Vučedol (sl. 8,3) - Schmidt 1945, Fig. 61,2, T. 49, Abb. 4; predmet nije datiran, ali R. Schmidt donosi paralele za kasni neolitik i brončano doba s lokaliteta Vršac, Pančevo i Omoljica; naziva ga *Hammerkeule*.
2. Ludbreški Ivanac (sl. 8,4) - Marković 1988, T. 2,1; predmet je vanjskog promjera oko 7 cm, promjera rupe oko 2 cm, izrađen od zelenkastog olivina, oštećen, s gornje strane ravan te bikonično profiliran s donje strane; na neoštećenom dijelu vidljivo je blago facetiranje ruba; datiran je u eneolitik ili rano brončano doba.

3 Budući da se radi o posebno rijetkom nalazu, kemijske i geološke analize nisu vršene, no prof. Boško Lugović s Rudarsko-geološko-naftnog fakulteta u Zagrebu nakon pregleda predmeta preliminarno ga je svrstao u red granodioritnih stijena. Zahvaljujemo se na ovoj informaciji.

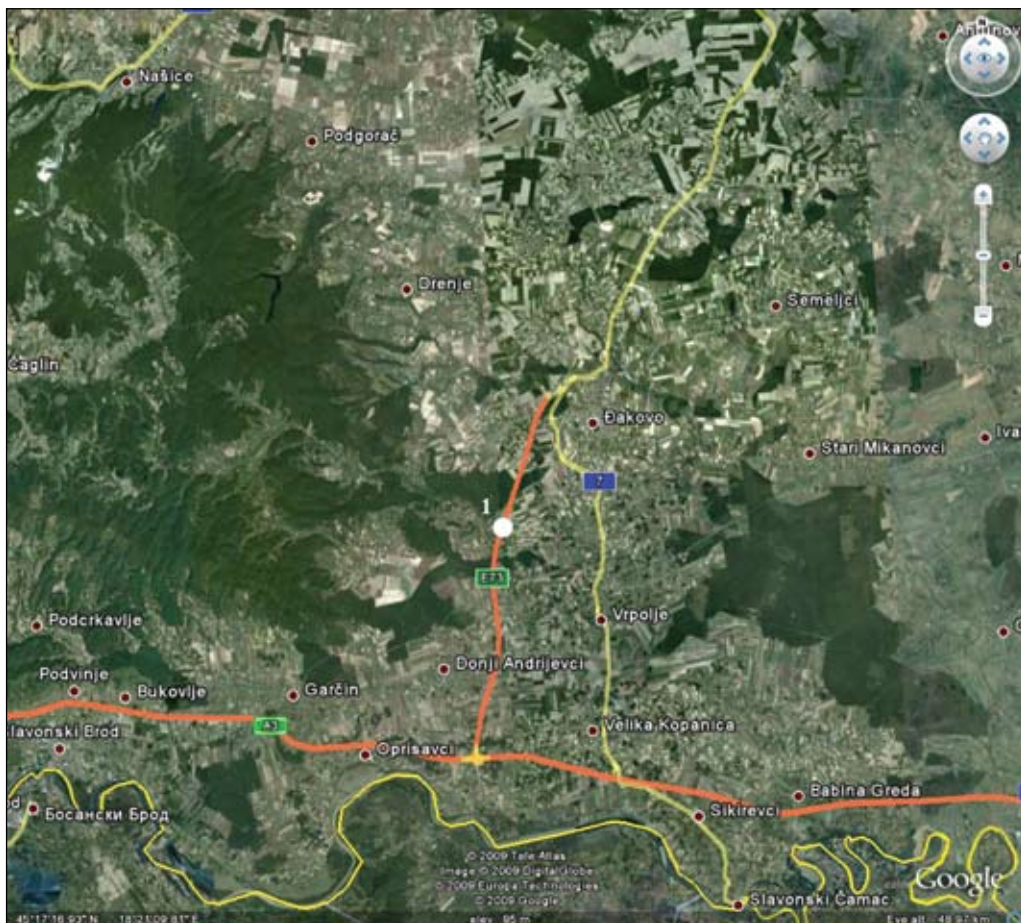
Sl. 1

Smještaj lokalite-
ta Novi Perkovci-
Krčavina

Fig. 1

Position of the
Novi Perkovci-
Krčavina site

229

Sl. 2

Detalj okolice
Đakova i smještaj
lokaliteta Novi
Perkovci-Krčavina

Fig. 2

Detail of the
surroundings of
Đakovo and the
position of the Novi
Perkovci-Krčavina
site

3. Mirkovec, općina Zabok? (sl. 8,5) - Pavišić 1990, T. I,2; predmet nije opisan u tekstu, no javlja se na tabli uz sjekiru od zelenog serpentinita s lokaliteta Mirkovec (inv. br. 1690 AMZ); nepoznate su i njegove dimenzije; možda se može datirati u brončano doba.

Dosad neobjavljeni predmeti su:

1. nepoznato nalazište, Slavonija (sl. 8,1) - čuva se u Muzeju Slavonije Osijek pod inv. br. 5413; 1.4.1957. upisan je u knjigu inventara zajedno s jezgrom od opsidijana; izrađen od krupnozrnatog kamena, fino polirane površine, rekonstruiran; vanjskog promjera oko 10 cm, promjera rupe oko 2 cm, debljine oko 1 cm; neolitik?⁴

2. Kaznica-Rutak kraj Selaca Đakovačkih - čuva se u Arheološkom Muzeju u Osijeku (AMO-857); pronađen prilikom zaštitnih istraživanja na trasi autoceste Sredanci-Đakovo, lokalitet je smješten između lokaliteta Krčavina-Novi Perkovi i Ivandvora; vanjskog promjera oko 12 cm, promjera rupe oko 2,5 cm, debljine oko 2,7 cm; neolitik?⁵

Slični predmeti nalaze se na području cijele Europe, Bliskog istoka i sjeverne Afrike i obuhvaćaju vremenski raspon od paleolitika do brončanog doba. Ovdje navodimo dvadeset objavljenih primjeraka i tri do sad neobjavljena, od kojih se dva iz Berlinskog muzeja prvi put pojavljuju u publikacijama ili mrežnim stranicama.

Objavljeni predmeti su:

1. Brno II, Češka (sl. 10,1) - Oliva 1996, Fig. 4; 1999, Fig. 2; 2007, Fig. 62; predmet se nalazio među priložima u grobu muškarca, uz nekoliko stotina školjaka, životinjskih kostiju, rog jelena poliranih krajeva (udaraljka za bubanj?), manje diskove od kamena i kljova mamuta, figure čovjeka od mamutove kljove itd.; disk je raspolovljen po debljini, odnosno sastoji se od dva plosnatija diska; vanjskog promjera 14 cm, promjera rupe 4,5-5 cm, debljine 2 x 2,4 cm; paleolitik - 23,680±200 BP (Oliva 1999, 143).

2. Hallan Çemi, Turska (sl. 10,2) - Başgelen (ed.) 2007, 155; vanjskog promjera 8,4-9,4 cm, promjera rupe 2,4 cm, debljine 4,9 cm; predkeramički neolitik A (PPNA) 9500-8800 BP.

3. Hallan Çemi, Turska (sl. 10,3) - Başgelen (ed.) 2007, 155; vanjskog promjera 8,1 cm, promjera rupe 2,3 cm, debljine 4,7 cm; predkeramički neolitik A (PPNA) 9500-8800 BP.

4. Körtik Tepe, Turska (sl. 10,4) - Başgelen (ed.) 2007, 155; vanjskog promjera 7,9-9,7 cm, promjera rupe 3 cm, debljine 4,9 cm; predkeramički neolitik A/B (PPNA/PPNB) 9500-8800 BP.

4 Zahvaljujemo se Muzeju Slavonije Osijek na dozvoli objave ovog predmeta, a posebno kolegici Dragani Rajković na pruženim informacijama

5 Zahvaljujemo se Arheološkom muzeju Osijek na dozvoli objave ovog predmeta. Predmet je obrađen u diplomskom radu "Glačane kamene izrađevine s lokaliteta Kaznica-Rutak" kolege Petra Sekulića.

5. Çayönü, Turska (sl. 10,5) - Özdoğan 1994/1995, Fig. 7; Braidwood et al. 1971, Fig. 3-4; nema opisa predmeta, na slici je prikazan *in situ* u jednoj od ćelija građevine U-9; predkeramički neolitik B (PPNB) 8600-8300 BP.
6. Bylany, Češka (sl. 10,6) - Müller-Karpe 1968, T. 196,6; vanjskog promjera 8,4-11,4 cm; LBK.
7. Müddersheim, Njemačka (sl. 10,7) - Müller-Karpe 1968, T. 214,B1; vanjskog promjera 11 cm; LBK.
8. Goldberg, Njemačka (sl. 10,8) - Müller-Karpe 1968, T. 229,A10; vanjskog promjera oko 8,5 cm; neolitik.
9. Girdles-Courtenay, Francuska (sl. 10,9 - manji disk) - Müller-Karpe 1968, T. 272,D; vanjskog promjera oko 9,6 cm; Fossé, Francuska (sl. 10,9 - veći disk) - Müller-Karpe 1968, T. 272,E; vanjskog promjera oko 12,4 cm; neolitik.
10. Čuka kraj Topolčana, Makedonija (sl. 10,10) - Kitanoski et al. 1978, T.III,27; nepoznate veličine; nađen u sloju IB (2,75-1,95 m); opisan kao kameni uteg s rupom; neolitik.
11. Geili nekropola, Sudan (sl. 10,12) - Caneva 1989, Fig. 4; Caneva 2005, Fig. 7; nepoznate veličine, među priložima iz grobova; kasno 4. tis. pr. Kr.
12. Neve Ur, Izrael (sl. 10,13) - Perrot et al. 1967, Fig. 2; od smeđeg sileksa, vanjskog promjera 12,5 cm, promjera rupe 1,6 cm, debljine 1 cm; druga polovica 4. tis.pr. Kr., Ghassoulska kultura.
13. Dera, Sirija (sl. 10,14) - Perrot et al. 1967, Fig. 6,6; vanjskog promjera oko 8 cm; druga polovica 4. tis. pr. Kr.
14. Neve Ur, Izrael (sl. 10,15) - Perrot et al. 1967, Fig. 8; od smeđeg sileksa, vanjskog promjera 12,5 cm, promjera rupe 1,4 cm, debljine 1 cm; druga polovica 4. tis. pr. Kr., Ghassoulska kultura.
15. Safadi (sl. 10,16 - gornji disk) - Perrot et al. 1967, Fig. 9,1; vanjskog promjera 9,3 cm, debljine 2,7 cm; druga polovica 4. tis. pr. Kr.
16. Neve Ur, Izrael (sl. 10,17 - gornji disk) - Perrot et al. 1967, Fig. 13,5; crni polirani mramor, vanjskog promjera oko 9 cm, debljine oko 2,5 cm; Neve Ur, Izrael (sl. 10,17 - donji disk) - Perrot et al. 1967, Fig. 13,6; vapnenac, vanjskog promjera oko 9,5 cm, debljine oko 1-1,5 cm; druga polovica 4. tis. pr. Kr., Ghassoulska kultura.
17. La Lunca, Rumunjska (sl. 10,18) - Merlini 2009, 24, Fig.3; National Transylvanian History Museum di Cluj-Napoca, inv. br. V.9394; crni kamen, vanjskog promjera 9,4 cm, promjera rupe 2 cm, debljine 3,4 cm; kasni neolitik (Vinča); http://www.europeanvirtualmuseum.net/virtual_museum/proto-tipo_en.asp?Type=1&Number=4&lingua=en
18. Avebury, Velika Britanija (sl. 10,19) - Burl 1979, Fig. 64; većih dimenzija; kasni neolitik.

Sl. 4

Južni dio jamskog
objekta SJ 061
(foto: J. Bulog)

Fig. 4

Southern part
of pit feature
SU 061
(photo: J. Bulog)

Sl. 5-1

Detalj početka
istraživanja južnog
dijela jamskog
objekta SJ 061
(foto: J. Bulog)

Fig. 5-1

Detail from the
beginning of the
investigation of
the southern part
of pit feature 061
(photo: J. Bulog)

Sl. 5-2

Gornji slojevi
zapečene zemlje
zapune vatrišta
(SJ 136)
(foto: J. Bulog)

Fig. 5-2

Upper layers of
the burned soil
of the hearth fill
(SU 136)
(photo: J. Bulog)

Sl. 5-3

Gornji slojevi
zapečene zemlje
zapune vatrišta
(SJ 136) - detalj
(foto: J. Bulog)

Fig. 5-3

Upper layers of
the burned soil
of the hearth fill
(SU 136) - detail
(photo: J. Bulog)

Sl. 5-4

Donji slojevi
zapečene zemlje
zapune vatrišta
(SJ 136)
(foto: K. Botić)

Fig. 5-4

Lower layers of
the burned soil
of the hearth fill
(SU 136)
(photo: J. Bulog)

Dosad neobjavljeni nalazi su:

1. Halberstadt, Sachsen-Anhalt, Njemačka (sl. 9,1) - čuva se u Museum für Vor- und Frühgeschichte Berlin, Staatliche Mussen zu Berlin - SPK (Inv.-Nr. II 4727); nepoznate okolnosti nalaza; vanjskog promjera oko 16 cm; Bandkeramik.

(foto: Claudia Plamp, Museum für Vor- und Frühgeschichte Berlin, Staatliche Mussen zu Berlin - SPK)⁶

2. Rössen, Sachsen-Anhalt, Njemačka (sl. 9,2) - čuva se u Museum für Vor- und Frühgeschichte Berlin, Staatliche Mussen zu Berlin - SPK (Inv.-Nr. Ig 105); vanjskog promjera oko 12 cm; Rössen kultura (5. tis. pr. Kr.)

(foto: Claudia Plamp, Museum für Vor- und Frühgeschichte Berlin, Staatliche Mussen zu Berlin - SPK)⁷

3. Becsehely-Alsóerdő-dűlő, Mađarska (sl. 10,11) - pronađen prilikom zaštitnih radova na autocesti M70 Nagykanizsa-Letenye 2003. godine; serpentin; kasni neolitik; www.zmmi.hu/gm/m7/015_074_073.htm

Predmeti sličnog oblika, ali izrađeni od drugih materijala također su poznati. Od ovih donosimo dva objavljena jantarna diska i jedan objavljen keramički disk s ukrasom sličnim natpisu:

1. nepoznato nalazište, Samland/Njemačka (sl. 10,21) - Kosmowska-Ceranowicz, Paner (eds.) 1999, Abb. 17; jantarni, vanjskog promjera 11,4 cm, promjera rupe 4,56 cm, debljine 2,2 cm; neolitik.
2. Ivanne (Rivno), Ukrajina (sl. 10,22) - Gimbutas 1991, Fig. 10-30; ukrašen disk nađen u kamenoj cisti kao prilog muškarcu; nepoznatih dimenzija; kraj 4. tis. pr. Kr.
3. Dosu Mare, Rumunjska (sl. 10,23) - Winn, 1981, 273, Fig.41; National Transylvanian History Museum di Cluj-Napoca, Inv. br. VI.1059; ukrašeni keramički uteg za vreteno, vanjskog promjera 9,25 cm, promjera rupe 1,4-1,6 cm, debljine 3,3 cm; kasni neolitik 4900-4500 pr. Kr. (Vinča B2/C1-2); http://www.europeanvirtualmuseum.net/virtual_museum/prototipo_approfondimento_en.asp?id=55749&Type=1&Number=4&lingua=en&par1=Cronology&par2=7.000%20-%203.500%20bc

Donosimo i jedan kameni predmet koji po svojoj funkciji ne spada u red ovdje prikazanih predmeta, no može djelomično objasniti njihovo simboličko značenje:

1. Maltegard, Danska (sl. 10,20) - Burl 1979, Fig. 95; kameni poklopac urne od pješčenjaka s prikazom „Svete svadbe“, grubog ruba, ali fino izrađene rupe; brončano doba.

⁶ Zahvaljujemo se Museum für Vor- und Frühgeschichte Berlin, Staatliche Mussen zu Berlin - SPK na dozvoli objave predmeta.

⁷ Ibid.

Sl. 5-5

Detalj grede u sjevernom dijelu jamskog objekta SJ 061 (foto: J. Bulog)

Fig. 5-5

Detail of a beam in the northern part of pit feature SU 061 (photo: J. Bulog)

Usporedbom navedenih diskova i maljeva s nalazom iz Novih Perkovaca može se zaključiti kako mu je upravo najbliži po obliku i vrsti kamena onaj iz Muzeja Slavonije Osijek (sl. 8,1), dok mu je onaj iz Rössena (sl. 9,2) vrlo sličan po obliku i veličini. Po strukturi kamena najbliži mu je malj s lokaliteta Kaznica-Rutak (sl. 8,2), a po otklonu rupe, još jednoj od posebnosti ovog predmeta, najbliži mu je disk iz Brna II (sl. 10,1). Nepravilnu debljinu, sličnu nalazu iz Novih Perkovaca, nalazimo i kod predmeta iz Mirkovca? (sl. 8,5) te jednog od predmeta s lokaliteta Neve Ur (sl. 10,17 - dolje).

Zanimljivo je također primjetiti kako je većina ovih predmeta nađena u kontekstu svakodnevnog života, nekima mjesto i kontekst nisu poznati, dok ostali potječu iz grobova (vjerojatno sl. 9,2, sl. 10,1;10,12;10,19;10-22). U ovu grupu nalaza spada i spomenuti poklopac urne iz Maltegarda. Nije poznato da li neki od ovih predmeta potječu iz istog konteksta kao disk iz Perkovaca.

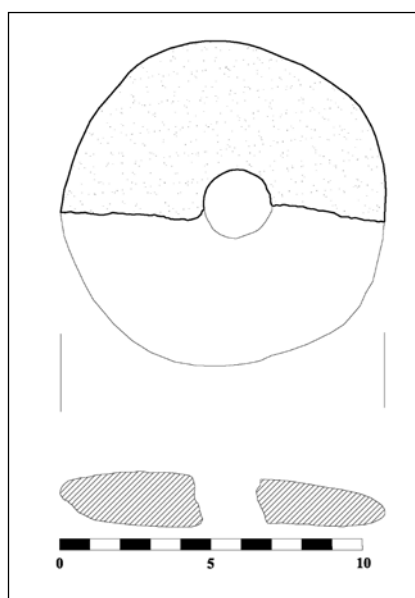

Sl. 6

Kameni polirani
disk iz jamskog
objekta SJ 061
(foto: K. Botić)

Fig. 6

Polished stone
disc from pit
feature SU 061
(photo: K. Botić)

sl. 7

Crtež diska
(izradila: K. Botić)

Fig. 7

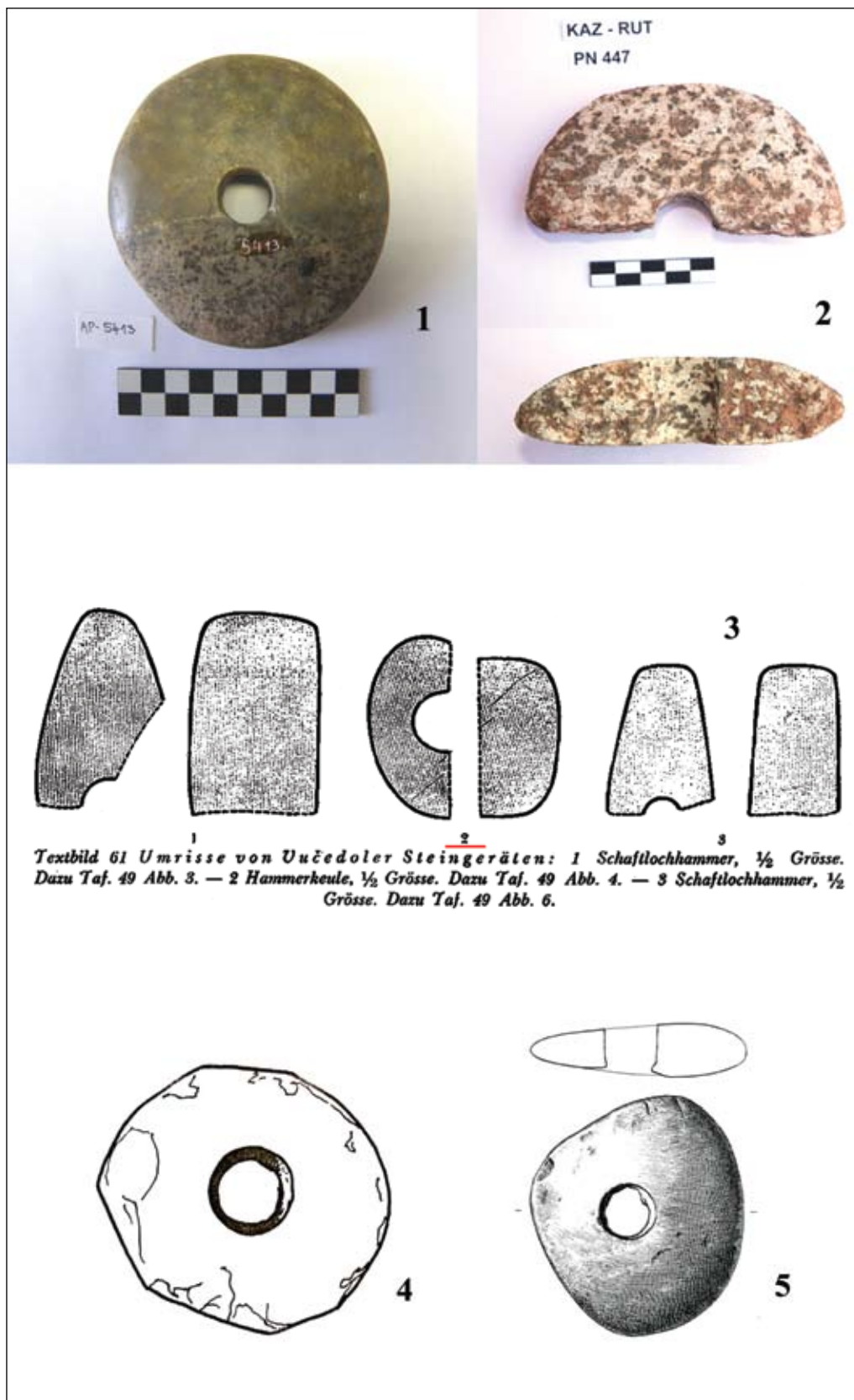
Drawing of the
disc (drawing:
K. Botić)

Sl. 8

1: nepoznato nalazište, Muzej Slavonije Osijek, inv. br. 5413;
 2: Kaznica-Rutak kraj Selca Đakovačkih, Arheološki muzej Osijek (AMO-857);
 3: Vučedol;
 4: Ludbreški Ivanac;
 5: Mirkovec?

Fig. 8.

1: unknown site, Museum of Slavonia in Osijek, inv. no. 5413;
 2: Kaznica-Rutak near Selci Đakovački, Archaeological Museum in Osijek (AMO-857);
 3: Vučedol;
 4: Ludbreški Ivanac;
 5: Mirkovec?

Zaključak

Kameni disk iz Novih Perkovaca, po svom obliku i izradi, nalazi paralele prvenstveno na području sjeverne Hrvatske, dok se dalje paralele mogu pronaći i na širem području Europe, Bliskog istoka i sjeverne Afrike. Prema okolnostima nalaz u vatrištu za sada nema paralela. Također nam nisu poznate paralele odlaganja neolitičkih poliranih sjekira u vatrišta i peći, okolnosti prisutne na lokalitetu Krčavina-Novih Perkovci u više slučajeva.⁸ Simbolička veza kame- na (posebno sjekira) i vatre vrlo je složena i zahtjeva daljnju širu studiju, no moguću poveznicu kamenih predmeta i vatre može pokazati i ovdje spo- menut probušen poklopac urne iz Maltegarđa. Na ovom su poklopcu urezani likovi muškarca i žene koji preko pažljivo izrađene rupe pružaju ruke jedno prema drugom, dok se iza žene nalazi prikaz Majskog Drveta (simbol plodno- sti). Cijela je scena okružena vijencem, možda proljetnog cvijeća. Moguće je da scena prikazuje „Svetu svadbu“, a rupa bi mogla predstavljati poveznicu podzemlja i života (ovdje simboliziranim scenom svadbe, odnosno spajanja). Također rupa može predstavljati poveznicu između smrti/kremacije kostiju i života/regeneracije (Burl 1979, 223). U našem bi slučaju kameni disk mogao imati slično značenje - poveznicu života (predmet je vjerojatno imao svoju svakodnevnu funkciju do svog oštećenja) sa smrću tj. pročišćenjem (predmet je „vraćen“ u vatru koja nije samo uništavajuća sila nego je i izvor topline tj. života).

Svakodnevna upotreba ovog diska mogla je također biti vezana uz vatru. Svojom nepravilno bušenom rupom te nejednakom debljinom mogao je biti upotrebljavan kao dio sistema za paljenje vatre ili bušenje kamena (sl. 11,1-2) jer bi mu baš te nepravilnosti dale idealan zamah prilikom vrtnje i ne bi dola- zilo do ispadanja, odnosno klizanja kamena prema dolje. No, moguće je da je nepravilnost rupe vezana uz više pokušaja njenog bušenja - vidljivo je da je rupa izbušena s dvije strane, a ne samo s jedne kako je kod drugih predmeta. Ova činjenica mogla bi se vezati uz samo datiranje predmeta u ranije stupnje- ve sopotske kulture za koju se općenito smatra da nije koristila bušene alatke do svojih kasnijih faza, što je potvrđeno i na ovom lokalitetu na kojem su sve sjekire bile plosnate (jezičastog tipa). Jedini primjerak oštećene sjekire koja je odlomljena prilikom bušenja i nije završena pronađen je u jamskom objektu datiranom u III. stupanj sopotske kulture što bi odgovaralo i vremenu korištenja takvih alatki. Zbog težine isključujemo upotrebu ovog predmeta kao utega za vreteno, a zbog rijetkosti materijala od kojeg je izrađen i opće- nito rijetkosti ovakve vrste nalaza, isključujemo mogućnost njegove upotrebe kao utega za ribarsku mrežu. Ovom prilikom osvrćemo se na predmet označen kao uteg za vreteno izrađen od keramike s lokaliteta Dosu Mare (sl. 10,23) jer smatramo da se on svojim dimenzijama razlikuje od uobičajenih utega/pršlje- nova za vreteno i sličniji je ovdje navedenim primjerima kamenih diskova.

Na nešto drugačiju moguću primjenu ovog predmeta u magijske svrhe upućuje disk iz ukopa Brno II koji je prema M. Olivi (Oliva 1996; 1999; 2007) šamanski, ne toliko zbog vrlo različitih priloga, uključujući i idol ljudskog oblika od kljove

⁸ Na ovom lokalitetu sve su peći te ovo jedino veliko vatrište sadržavale polirane jezi- časte sjekire, uglavnom neoštećene. U jednom slučaju pronađen je kameni klin.

Sl. 9.

1: Halberstadt, Sachsen-Anhalt, Njemačka, Inv.-Nr. II 4727; 2: Rössen, Sachsen-Anhalt, Njemačka Inv.-Nr. Ig 105 (foto: Claudia Plamp, Museum für Vor- und Frühgeschichte Berlin, Staatliche Museen zu Berlin - SPK)

Fig. 9.

1: Halberstadt, Sachsen-Anhalt, Germany, Inv.-Nr. II 4727; 2: Rössen, Sachsen-Anhalt, Germany Inv.-Nr. Ig 105 (photo: Claudia Plamp, Museum für Vor- und Frühgeschichte Berlin, Staatliche Museen zu Berlin - SPK)

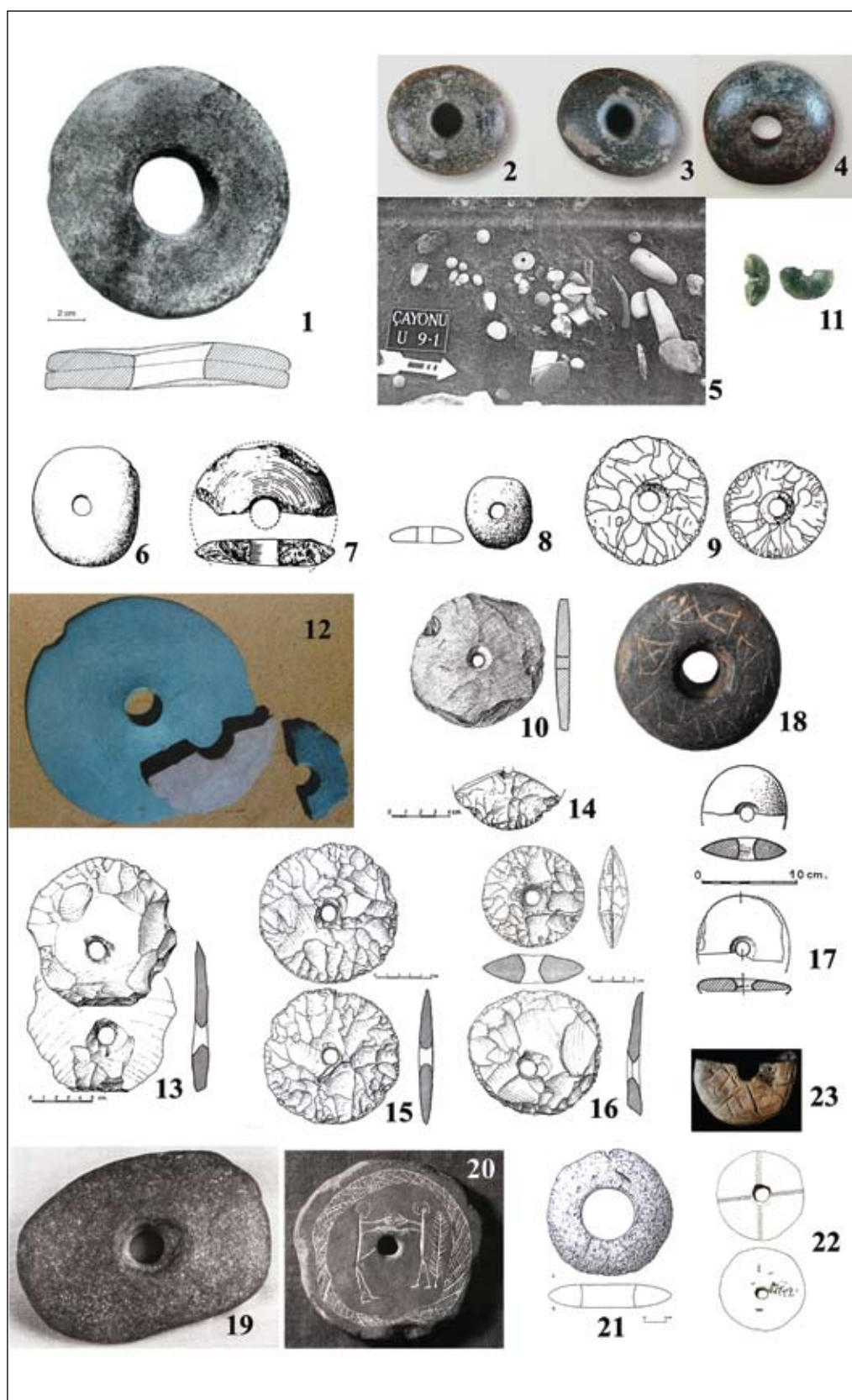

mamuta, koliko zbog prisutnosti poliranog jelenjeg roga koji bi mogao služiti kao udaraljka za bubanj. U ovom ukupu pronađen je disk koji svojom kosom rupom podsjeća na disk iz N. Perkovaca. Oliva preuzima od Hoppála ilustraciju na kojoj je vidljiv Tunguski šaman s više privjesaka u obliku prstenova i diskova privezanih trakama za odjeću (Oliva 1996, Fig. 10; Hoppál 1994, Fig. 48) (sl. 12). Ovdje je doduše riječ o uglavnom metalnim predmetima, ali se svakako može pretpostaviti da su prije upotrebe metala korišteni drugi materijali kao što su kosti, kljove ili kamen⁹. Disk iz N. Perkovaca pokazuje vrlo pravilan valovit lom koji je mogao nastati od uzice na kojoj je bio obješen. Prema informacijama B. Lugovića (v. bilj. 3) granodiorit ne spada u red najčvršćih stijena i relativno ga je lako slomiti odgovarajućom silom, pa je lako moguće da je svojom težinom na čvršćoj uzici izazvao vlastito trošenje i kasnije lom.

O pravom značenju i korištenju ovog predmeta možemo samo nagađati. Svakako treba uzeti u obzir da je on od svog nastanka do odbacivanja imao upotrebnu vrijednost, bilo da se radilo o sistemu za paljenje vatre¹⁰, dijelu šamanske nošnje ili da se radilo o statusnom simbolu moći kao što se može

⁹ Prilozi u ukupu Brno II idu tome u prilog - nađeno je 14 manjih diskova od kosti, kljove mamuta, hematita i marlita (Oliva 1999, 145) i nekoliko stotina školjaka.

¹⁰ I tu se vidi poveznica s vatrom, odnosno njenim nastajanjem, pa se još čvršće može pretpostaviti da je predmet „vraćen“ vatri nakon oštećenja tj. prestanka upotrebne vrijednosti.

Sl. 10

1: Brno II, Češka;
 2: Hallan Çemi, Turska; 3: Hallan Çemi, Turska; 4: Körtik Tepe, Turska; 5: Çayönü, Turska; 6: Bylany, Češka; 7: Müddersheim, Njemačka; 8: Goldberg, Njemačka; 9: Girdles-Courtenay, Francuska - manji disk, Fossé, Francuska - veći disk; 10: Čuka kraj Topolčana, Makedonija; 11: Becsehely-Alsóerdő-dűlő, Mađarska; 12: Geili nekropola, Sudan; 13: Neve Ur, Izrael; 14: Dera, Sirija; 15: Neve Ur, Izrael; 16: Safadi; 17: Neve Ur, Izrael; 18: La Lunca, Rumunjska; 19: Avebury, Velika Britanija; 20: Maltegard, Danska; 21: nepoznato nalazište, Samland - Njemačka; 22: Ivanne (Rivno), Ukrajina; 23: Dosu Mare, Rumunjska

Fig. 10

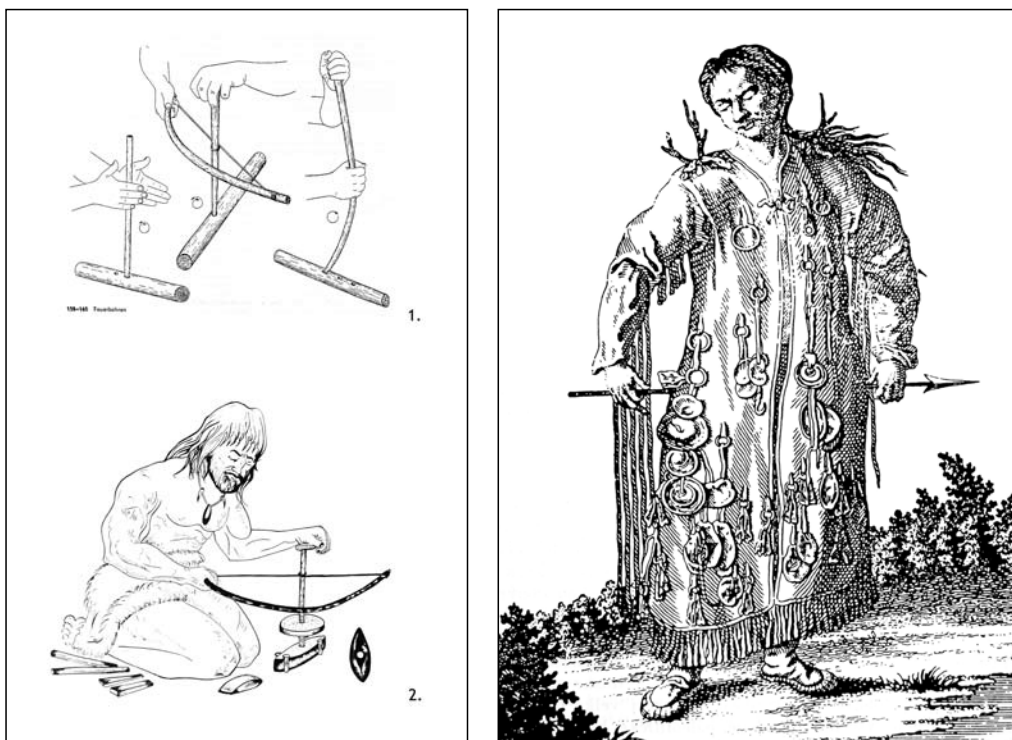
1: Brno II, Bohemia; 2: Hallan Çemi, Turkey; 3: Hallan Çemi, Turkey; 4: Körtik Tepe, Turkey; 5: Çayönü, Turkey; 6: Bylany, Bohemia; 7: Müddersheim, Germany; 8: Goldberg, Germany; 9: Girdles-Courtenay, France - smaller disc, Fossé, France - larger disc; 10: Čuka near Topolčani, Macedonia; 11: Becsehely-Alsóerdő-dűlő, Hungary; 12: Geili necropolis, Sudan; 13: Neve Ur, Israel; 14: Dera, Syria; 15: Neve Ur, Israel; 16: Safadi; 17: Neve Ur, Israel; 18: La Lunca, Romania; 19: Avebury, United Kingdom; 20: Maltegard, Denmark; 21: unknown site, Samland - Germany; 22: Ivanne (Rivno), Ukraine; 23: Dosu Mare, Romania

Sl. 11

1: načini paljenja vatre (Feustel 1973);
2: mehanizam za bušenje rupa u kamenim predmetima, rekonstrukcija iz Muzeja povijesti i arheologije "Alexandru Ștefulescu", Drobeta-Turnu Severin, Rumunjska

Fig. 11

1: Methods of starting fire (Feustel 1973);
2: mechanism for drilling holes in stone objects, a reconstruction from the Museum of History and Archaeology "Alexandru Ștefulescu" in Drobeta-Turnu Severin, Romania

Sl. 12

Rekonstrukcija opreme tunguskog šamana (Oliva 1996, Fig. 10 - preuzeto od Hoppál 1994, Fig. 48)

Fig. 12

Reconstruction of the equipment of a Tungus shaman (Oliva 1996, Fig. 10 - after Hoppál 1994, Fig. 48)

zaključiti za gotovo sve ovdje navedene primjere maljeva i diskova, posebno za one pronađene u grobovima. Treba također uzeti u obzir da se najveći broj ovakvih predmeta javlja baš u vrijeme kasnog neolitika, iako ih ima i ranije, te u brončanom dobu, razdobljima koja su obilježena društvenim i ekonomskim promjenama te pojavom raslojavanja društva. No, svakako ne treba zanemariti niti stariju tradiciju vezanu uz magijsku funkciju predmeta koja se javlja još u vrijeme paleolitika (ukop Brno II). U svakom slučaju ovi su predmeti bili instrumenti, odnosno služili su nekoj svrsi, upotrebnoj ili magijskoj, i nisu bili obožavani nego korišteni (Eliade 1992, 278) - nisu sami po sebi bili posebni nego je ono što su predstavljali i za što su se koristili imalo posebno značenje. Primjer takvog značenja možemo vidjeti i u kršćanstvu: kipovi svetaca nisu sveti sami po sebi, ali je ono što predstavljaju sveto. Da li je disk iz Novih Perkovaca ima simboličko značenje za vrijeme korištenja ili mu je ono dano činom odbacivanja u vatru, teško je sa sigurnošću utvrditi.

Ovaj rad posvećen je dr. sc. Korneliji Minichreiter, dugogodišnjoj suradnici, mentorici i prije svega velikoj prijateljici od koje su generacije arheologa učile temeljitost rada i kojima je bila nepresušan izvor energije i ljubavi prema arheologiji. Svojim nevjerojatnim trudom i upornošću uspjela je sakupiti podatke o stotinama lokaliteta i pokrenuti registar istih te se zahvaljujući tome velik dio pokretnih i nepokretnih arheoloških nalaza i kulturne baštine Republike Hrvatske uspio sačuvati do danas. Kroz cijeli svoj radni vijek pružala je mogućnost rada i usavršavanja svima koji su bili željni znanja, bez obzira na iskustvo, i tom je svojom humanošću zadužila mnoge mlade kolege. Odlaskom u mirovinu ne prestaje raditi i nadamo se da ćemo još dugo imati prilike surađivati s njom.

A note on a stone find from Novi Perkovci near Đakovo (northern Croatia)

The 2005 investigations at the Sopot culture site of Krčavina near Novi Perkovci, on the route of the future Beli Manastir - Ploče motorway, yielded a half of a polished and perforated stone object. The artefact was found in the context of a large open hearth, and it is reminiscent of prehistoric stone maces, although it differs from them in form. The function of this object remains indeterminate due to the circumstances of the find. By comparing a number of stone artefacts spanning the time from the Palaeolithic to the Bronze age in the area of Europe, northern Africa and the Middle East, we attempted to find an answer for the utilitarian function of the object as well as the possible symbolic meaning of the context of discovery.

Key words: Neolithic, northern Croatia, Sopot culture, Ražište type, stone, mace

During the 2005 and 2006 protection archaeological works on the motorway Budapest - Ploče, subsection Đakovo-Sredanci, Krčavina site near Novi Perkovci was excavated (Fig. 1-2). On 18000 m² several hundred pits were explored (Marković, Botić 2008) (Fig. 3), most of them belonging to the Sopot culture. In the first campaign (2005) the pit SU 061 was explored (Fig. 4-5), of indeterminate function - it consisted of two spaces, the southern containing a big open hearth (SU 135, about 2 m in diameter, almost 2 m deep; Fig. 5,1-4) and northern space containing only the wooden division supported by several pairs of wooden posts (Fig. 5,5). Southern space contained most of the finds in the layers of ash alternated with layers of burnt earth (Fig. 5,4). In one of the layers of ash, about 0.90 m deep, half of the round polished perforated stone object was found together with various fragments of pottery and one polished axe. Pit was dated to the IB/II phase (Ražište type) of Sopot culture. Stone object, compared to various stone maces and discs from northern Croatia, Europe, Middle East and northern Africa, some of which were never published before (Fig. 8,1-2, Fig. 9,1-2, Fig. 10,11)¹¹, shows most similarities in shape and material with discs from Slavonia (Fig. 8,1-2), in shape with disc from Rössen (Fig. 9,2), in hole decline with disc from Brno II (Fig. 10,1). Parallels for uneven thickness of the disc show objects from Mirkovec? (Fig. 8,5) and Neve Ur (Fig. 10,17 - down). Some of the discs and maces from this paper originate from graves (probably Fig. 9,2, Fig. 10,1; 10,12; 10,19; 10,22) while others come from every day utilitarian context. One object mentioned here differs in shape (lid of the urn from Maltegard) and three in material (two amber discs - Fig. 10,21-22 and one of clay - Fig. 10,23).

11 We hereby thank Slavonian Museum Osijek, Archaeological Museum Osijek and Museum für Vor- und Frühgeschichte Berlin, Staatliche Museen zu Berlin - SPK for their information provided and permission for publishing.

Disc from Novi Perkovci probably had its utility in everyday life before it was deposited in the fire. Because of its uneven thickness, it could have served as a weight in the system of starting fire or drilling holes (Fig. 11,1-2) but because of its weight it probably didn't serve as spindle whorl or fishing net weight. Considering the parallels with disc from burial of Brno II, it could have served as a pendant on shaman clothes (Oliva 1996, Fig. 10; Hoppál 1994, Fig. 48) (Fig. 12). It could have served as a weapon of some sort or as a symbol of power. Whatever its utility before, it was probably attributed a magical significance after it was damaged and deposited in the fire - connection between life and death/underground shown by Burl (Burl 1979, 223) for the lid from Maltegard urn. Most of the stone objects shown in this paper were in use during the late Neolithic time and Bronze Age, periods marked by social and economical changes, witnessing the emergence of social classes. Their utilitarian and magical significance was probably intertwined, as it is probably the case with Novi Perkovci disc. The full meaning of this disc is still uncertain.

Literatura / Bibliography

- Başgelen, N., ed., 2007, *12000 Yıl Önce - Uygarlığın Anadolu'dan Avrupa'ya Yolculuğunun Başangıcı, Neolitik Dönem*, Istanbul.
- Beková-Berounská, M., 1989, On Eneolithic maces in Central Europe, *Praehistorica XV-XVI, Internationales Symposium, Univerzitat Karlova, Praha*, 219-222.
- Braidwood, R. J. et al., 1971, Beginnings of Village-Farming Communities in Southeastern Turkey, *Proc. Nat. Acad. Sci. USA*, Vol. 68 - No. 6, Washington, 1236-1240.
- Burl, A., 1979, *Prehistoric Avebury*, Yale University Press, London.
- Caneva, I., 1989, Food Production in the Nile Valley: Alternative Models, in: *Neolithic of Southeastern Europe and its Near East Connections*, ed. S. Bökönyi, *Varia Archaeologica Hungarica II*, Budapest, 17-25.
- Caneva, I., 2005, The Late Prehistory of the Nile Valley: The Redemption of Africa, *Tüba-Ar 8*, Istanbul, 85-97.
- Eliade, M., 1992, *Tratado de história das religiões*, Porto.
- Feustel, R., 1973, *Technik der Steinzeit - Archäolithikum-Mesolithikum*, Weimar.
- Gimbutas, M., 1991, *The Civilization of the Goddess: The World of Old Europe*, San Francisco.
- Hoppál, M., 1994, *Shamanen und Schamanismus*, Pattloch, Augsburg.
- Kitanoski, B. et al., 1978, Novi arheološki istraživanja na naselbata Čuka vo Topolčani kaj Prilep, *Macedoniae Acta Archaeologica 4*, Prilep, 9-32.

- Kosmowska-Ceranowicz, B., Paner, H., eds., 1999, *Investigations into amber*, Proceedings of the International Interdisciplinary Symposium: Baltic Amber and Other Fossil Resins, Gdansk.
- Marković, Z., 1985, Ražište-tip sopotske kulture, *Arheološki Vestnik* 36, Ljubljana, 39-67.
- Marković, Z., 1988, Noviji i neobjavljeni arheološki nalazi iz Podravine i kalničko-bilogorske regije (II.), *Podravski zbornik*, Koprivnica, 182-196.
- Marković, Z., Botić, K., 2008, O neolitičkoj keramici iz Novih Perkovaca kod Đakova, *PrilInstitArheolZagrebu* 25, Zagreb, 15-32.
- Merlini, M., 2009, *An Inquiry into the Danube Script*, Sibiu-Alba Iulia.
- Müller-Karpe, H., 1968, *Handbuch der Vorfeschichte - Jungsteinzeit*, München.
- Niquet, F., 1938, *Das Gräberfeld von Rössen*, Halle (Salle).
- Oliva, M., 1996, Mladopaleolitický hrob Brno II jako příspěvek k počátkům šamanismu, *AR XLVIII*, Praha, 353-383.
- Oliva, M., 1999, The Brno II Upper Palaeolithic burial, *Analecta Praehistorica Leidensia* 31, Leiden, 143-152.
- Oliva, M., 2007, *Gravettien na Moravě*, *Dissertationes Archaeologicae Brunenses/Pragensesque* 1, Brno-Praha.
- Özdoğan, M., 1995, Neolithization of Europe: A view from Anatolia, *Poročilo o raziskovanju paleolitika, neolitika in eneolitika v Sloveniji XXII (1994)*, Ljubljana, 25-62.
- Pavišić, I., 1990, Prilog poznavanju neolitika i eneolitika u Hrvatskom zagorju, *PrilInstitArheolZagrebu* 7, Zagreb, 5-12.
- Perrot, J. et al., 1967, Neve Ur, un nouvel aspect du Ghassoulien, *Israel Exploration Journal*, Vol. 17 - No. 4, Jerusalem, 201-233.
- Schmidt, R. R., 1945, *Die Burg Vučedol*, Zagreb.
- Winn, M. M. Sh., 1981, *Pre-writing in Southeastern Europe: the sign system of the Vinča Culture ca 4000 BC*, Calgary, Alberta.

Izvori / Sources

- www.zmmi.hu/gm/m7/015_074_073.htm (5.1.2011.)
- http://www.europeanvirtualmuseum.net/virtual_museum/prototipo_approfondimento_en.asp?id=26059&Type=1&Number=4&lingua=en&par1=Cronology&par2=7.000%20-%203.500%20bc (5.1.2011.)
- http://www.europeanvirtualmuseum.net/virtual_museum/prototipo_approfondimento_en.asp?id=55749&Type=1&Number=4&lingua=en&par1=Cronology&par2=7.000%20-%203.500%20bc (5.1.2011.)